

V Ontwikkelingen in de literair- kritische aandacht voor auteurs

'De geschiedenis is rechtvaardig, alleen moet je haar tijdens je leven een handje helpen. Top-tienen behoren samengesteld te worden omdat je niet tot je dood op je onsterfelijkheid kunt wachten'. – Gerrit Komrij¹

1 Introductie

Uit hoofdstuk III kwam naar voren dat de dag- en weekbladkritiek in een gegeven periode *grosso modo* overeenstemming vertoont als het gaat om de vraag welke werken aandacht verdienen. De aandacht van critici concentreert zich op een relatief klein segment van het titelaanbod, terwijl aan het merendeel van de nieuw verschenen werken weinig of geen aandacht wordt besteed. Verder bleek de mate van literair-kritische aandacht voor een nieuwe titel tot op grote hoogte voorspeld te kunnen worden, door in aanmerking te nemen in hoeverre eerder werk van de betrokken auteur belangstelling van de zijde van dag- en weekbladcritici heeft ondervonden. Hoewel dit fluctuaties in de aandacht voor het werk van individuele auteurs niet uitsluit, kan hieruit worden afgeleid dat de belangstelling die de kritiek voor het werk van een auteur aan de dag legt in de meeste gevallen een opmerkelijke continuïteit kent. Deze overeenstemming en continuïteit in de literair-kritische reacties op de werken van auteurs zijn door mij in verband gebracht met de institutionele context waarbinnen critici opereren, *i.e.* met de noodzaak voor critici om zich in grote lijnen te conformeren aan de keuzen en oordelen van collegacritici respectievelijk aan eerdere literair-kritische stellingnamen.

Hiermee is echter geen rekenschap gegeven van die gevallen waarin de reacties van critici op een werk sterk verschillen en er, met andere woorden, geen sprake lijkt van een onderlinge afstemming van literair-kritische keuzen en oordelen. Zo bevindt zich tussen de smalle top van werken die zeer brede belangstelling in de kritiek ondervinden en de brede laag van titels die weinig of geen aandacht ontvangen, een aanzienlijk segment van werken die slechts door een deel van de critici een bespreking waardig worden gekeurd. Over het belang van deze werken lijkt hooguit in beperkte kring overeenstemming te bestaan.

Evenmin bieden de ondernomen analyses inzicht in het hoe en waarom van veranderingen die zich in de literair-kritische belangstelling en waardering voor het werk van een auteur kunnen voordoen. Er mag dan in het algemeen

¹ Komrij (1989: 143).

sprake zijn van een aanzienlijke continuïteit, de literair-kritische aandacht voor een werk vormt geen onveranderlijke grootheid. Behalve schrijvers voor wie de belangstelling en waardering gedurende hun loopbaan nagenoeg constant blijven, zijn er ook auteurs die de literair-kritische bejegening van hun werk in de loop van de tijd ingrijpend zien veranderen. In sommige gevallen blijken de belangstelling en waardering van critici na verloop van kortere of langere tijd sterk terug te lopen en tekent zich ten aanzien van een werk een negatieve consensus af. In andere gevallen geven ze juist een opmerkelijke groei te zien en ontwikkelt zich in de kritiek een positieve consensus over het belang van een werk. Ook komt het voor dat de initiële overeenstemming over een werk gaandeweg verdwijnt en de literair-kritische meningen sterk verdeeld raken. Dit soort gevallen lijken niet verklaarbaar in termen van een 'reproduktiemechanisme', maar roepen juist de vraag op wie of wat heeft bijgedragen tot de doorbreking ervan, respectievelijk tot het ontstaan van een literair-kritische consensus of dissensus over de onderhavige werken.

Het is twijfelachtig of deze vraag in exacte of algemene termen valt te beantwoorden. Bij de zojuist geschetste ontwikkelingen kan een veelheid aan onderling samenhangende factoren in het geding zijn, waarvan het gewicht niet precies valt te bepalen en van geval tot geval kan variëren. Het sporadische onderzoek op dit gebied geeft aan dat onder meer de stellingnamen van gerenommeerde critici en de vraag of zich binnen de kritiek al dan niet pleitbezorgers voor een werk aandienen, van grote betekenis kunnen zijn voor de verdere literair-kritische receptie ervan.² Verder suggereren verschillende receptiegeschiedenissen dat ook de (grote of geringe) belangstelling en waardering voor een werk buiten de kritiek en veranderingen in de literaire constellatie – zoals de komst van nieuwe critici, auteurs en publikatiekanalen – de literair-kritische bejegening van een werk in positieve of negatieve richting kunnen bevorderen.³ De bevindingen in het vorige hoofdstuk vestigen de aandacht op de mogelijke invloed van specifieke activiteiten van de kant van de auteur op de ontwikkeling van de literair-kritische aandacht voor een werk. Auteurs die naast het publiceren van boeken nog andere activiteiten op literair gebied ontplooiën lijken meer kans te maken om de aandacht van de kritiek op zich te vestigen, terwijl hun collega's die dat niet doen een groter risico lijken te lopen dat critici (op den duur) geen aandacht (meer) aan hun werk schenken.

Hoewel een en ander bruikbare aanknopingspunten biedt voor verder onderzoek, lijkt het op dit moment niet haalbaar om tot algemene verklaringen te komen voor ontwikkelingen in de literair-kritische belangstelling en waardering voor een werk. Vooralsnog ontbreekt een theorie, die de bovenge-

2 Cf. Van Dijk (1994), Dorleijn (1993), Janssen e.a. (1984), Klautz (1990) en Van Rees (1987).

3 Zie o.a. Anbeek (1986), Bel (1993), Beekman en Meijer (1973), Van Boven (1992), Van Dijk (1992) en Groeneweg (1992).

noemde en eventuele andere relevante factoren op een rij zet en uitsluitend verschaft over hun onderlinge samenhang en relatieve gewicht. Een instrument met behulp waarvan hun invloed kan worden gemeten is evenmin voorhanden. In aanvulling op de kwantitatieve analyses uit voorgaande hoofdstukken wil ik niettemin de ontwikkeling van de literair-kritische aandacht voor het werk van een drietal auteurs uit mijn bestand aan een meer gedetailleerde studie onderwerpen. Aan de hand van enkele concrete gevallen, hoop ik een nader beeld te verschaffen van diverse ontwikkelingen die zich in de literair-kritische belangstelling en waardering voor het werk van een auteur kunnen voordoen en factoren die hierbij een rol (kunnen) spelen (verder) in kaart te brengen.

2 Opzet case-studies

Bij de bestudering van de wijze waarop het werk van de drie casus-auteurs is gerecipeerd in de Nederlandse dag- en weekbladkritiek, worden zowel de mate van literair-kritische aandacht voor dit werk als de oordelen van critici over de aard en kwaliteit ervan in ogenschouw genomen. In aansluiting op de hiervoor genoemde studies en de bevindingen in Hoofdstuk IV zal ik de ontwikkeling van de literair-kritische belangstelling en waardering voor het werk van elke auteur in relatie met de volgende aspecten bezien:

– De *critici* die aandacht besteden aan de respectievelijke werken van de auteur en de karakterisering die zij van de aard en kwaliteit van deze werken verschaffen. Hierbij zal onder meer worden nagegaan of zich binnen de kritiek al dan niet ‘pleitbezorgers’ voor het werk van de auteur aandienen. Zo ja, in welke fase van diens loopbaan en wat is de positie van de betrokkenen in de literair-kritische constellatie van dat moment? In hoeverre ondervinden hun stellingnamen weerklank binnen en buiten de kritiek? Zijn er gedurende de diverse fasen van de loopbaan van de auteur critici die geen aandacht aan diens werk besteden of zich er in negatieve zin over uitlaten en welke positie bekleden zij binnen de kritiek?

– De *activiteiten* van de *auteur*. Manifesteert de auteur zich tijdens zijn loopbaan, behalve via boekpublicaties ook op andere manieren? (In) hoeverre laat hij zich uit over de aard en functie van zijn eigen werk of van literatuur in het algemeen en reageert hij op uitspraken van critici? Levert hij gedurende zijn loopbaan creatieve of beschouwende bijdragen aan literaire tijdschriften of kranten en welke bladen betreft het hier? Vervult hij literaire nevenfuncties en zo ja, bij welke organen?

– De *belangstelling en waardering* die het werk van de auteur *buiten de kritiek* ondervindt. Vallen hem al dan niet literaire prijzen en subsidies ten deel? Verschijnen er essays of wetenschappelijke studies over zijn werk? Hoe is het met de publieke belangstelling voor het werk van de auteur gesteld?

– Ontwikkelingen binnen de Nederlandse *literaire constellatie* in de onderhavige periode.

Casus-auteurs

Geselecteerd zijn drie auteurs die elk, na eerst in literaire tijdschriften te hebben gepubliceerd, in de tweede helft van de zestiger jaren zijn gedebuteerd bij een gerenommeerde literaire uitgeverij en sedertdien een substantieel aantal boekpublicaties op hun naam hebben gebracht. Het betreft de dichter *Rutger Kopland* (1934), die in 1966 debuteerde bij uitgeverij Van Oorschot, de prozaschrijver *Judicus Verstegen* (1933), wiens debuutroman in 1967 door Querido werd uitgebracht en de prozaïst en criticus/essayist *Jacq Firmin Vogelaar* (1944) die in 1965 zijn prozadebuut maakte bij uitgeverij Meulenhoff.⁴

Aan de selectie van deze drie auteurs ligt in de eerste plaats ten grondslag dat de literair-kritische belangstelling en waardering voor hun werk een verschillende ontwikkeling hebben doorgemaakt. Zowel het werk van Verstegen als dat van Vogelaar ondervindt in eerste instantie aanzienlijk meer belangstelling en waardering van de zijde van critici dan het werk van Kopland. Terwijl in de loop van de jaren zeventig de belangstelling en waardering in de kritiek voor Koplands poëzie echter sterk toenemen, geeft de kritische waardering voor het werk van Verstegen en Vogelaar een duidelijke teruggang te zien. De aanvankelijk nagenoeg onverdeeld positieve waardering voor Verstegen's werk maakt geleidelijk plaats voor een vrijwel unaniem negatief oordeel van critici. In dit opzicht verschilt de ontwikkeling van de kritische waardering voor het werk van Verstegen van die voor het werk van Vogelaar. Hoewel ook de waardering voor dit werk in de tweede helft van de zeventiger jaren sterk terugloopt, blijft een – weliswaar beperkt – aantal critici Vogelaars proza in positieve zin bespreken. In de meest recente periode geven de literair-kritische belangstelling en waardering voor zijn werk een duidelijke opleving te zien.

Een tweede motief voor de keuze van de casus-auteurs vormt de uiteenlopende mate waarin en wijze waarop zij zich, behalve met hun boekpublicaties, in de literaire wereld hebben gemanifesteerd.⁵ Dit maakt het mogelijk om de relatie te specificeren tussen bepaalde activiteiten van de auteur en de ontwikkeling van de literair-kritische belangstelling en waardering voor een werk.

Ten derde biedt de keuze voor drie auteurs, die elk hun literaire loopbaan reeds in de tweede helft van de zestiger jaren hebben aangevangen, de gele-

⁴ De keuze van de casus-auteurs is met opzet niet beperkt tot beoefenaren van een specifiek literair genre. Door de literair-kritische receptie van werk behorend tot verschillende genres in ogenschouw te nemen, is het wellicht mogelijk om eventuele genre-gebonden aspecten van ontwikkelingen in de literair-kritische belangstelling en waardering voor een werk op het spoor te komen.

⁵ Cf. Bijlage IV.

genheid om inzicht te verwerven in de invloed van veranderende verhoudingen binnen het literaire veld op de ontwikkeling van de literair-kritische belangstelling en waardering voor het werk van individuele auteurs. In de jaren zeventig verandert de Nederlandse literaire constellatie ingrijpend door de opkomst van een nieuwe literair-kritische garde en de min of meer gelijktijdige entree van een nieuwe schrijversgeneratie.

Alvorens de literair-kritische receptie van het werk van de drie casus-auteurs in ogenschouw te nemen, zal ik in paragraaf 3 nader ingaan op de genoemde ontwikkelingen binnen de Nederlandse literaire wereld. In Hoofdstuk VI t/m VIII zal ik achtereenvolgens de literair-kritische receptie van het werk van Kopland, Verstegen en Vogelaar behandelen. In elk van deze hoofdstukken wordt allereerst de betrokken auteur nader geïntroduceerd. Vervolgens wordt de ontwikkeling van de literair-kritische belangstelling en waardering voor zijn werk geschetst en becommentarieerd. Daarbij wordt tevens aandacht besteed aan de belangstelling en waardering die dit werk buiten de dag- en weekbladkritiek heeft ondervonden. In de twee daaropvolgende paragrafen worden respectievelijk de bijdragen van critici en het aandeel van de auteur in deze ontwikkeling geanalyseerd. Hoofdstuk IX bevat een vergelijking en conclusies.

Gegevensverzameling

Ten behoeve van de case-studies zijn een aantal gegevens verzameld, die voor het merendeel zijn opgenomen in de bijlagen bij de betreffende hoofdstukken. Tenzij anders vermeld, betreffen de gegevens de periode 1965-1990.

– Boek- en tijdschriftpublicaties

In de eerste plaats zijn alle boek- en tijdschriftpublicaties van de betrokken auteurs geïntroduceerd. Van elke publicatie zijn de titel, het genre, het verschijningsjaar en de betrokken uitgever of periodiek geregistreerd. Tevens is nagegaan of, wanneer en waar de boekpublicaties van de drie auteurs zijn herdrukt. Voor de inventarisatie van de boekpublicaties en eventuele herdrukken, is gebruik gemaakt van het *Kritisch lexicon van de Nederlandstalige literatuur na 1945 (KL)* en *Brinkman's Cumulatieve Catalogus van boeken die zijn verschenen in Nederland en Vlaanderen*. Voor de tijdschriftpublicaties zijn het *Kritisch Literatuur Lexicon (KL)*, de *Bibliografie van de Literaire Tijdschriften in Vlaanderen en Nederland (BLTVN)*, de *Bibliografie van de Nederlandse Taal- en Literatuurwetenschap (BNTL)* en de jaargangen van een aantal Nederlandse literaire tijdschriften geraadpleegd. Welke tijdschriftjaargangen ter aanvulling op de genoemde bronnen zijn bekeken, verschilt per auteur en wordt aangegeven in de betreffende bijlagen.

– Recensies

Vervolgens is een bestand aangelegd van de recensies die in Nederlandse

en Vlaamse dag- en weekbladen en literaire tijdschriften met betrekking tot de boekpublicaties van de drie auteurs zijn verschenen. Van elke recensie zijn de volgende gegevens geregistreerd: de naam van de recensent, de naam van de periodiek waarin de recensie is verschenen, de datum van verschijning, de titel van de recensie, de omvang van de recensie in aantal woorden en de waardering van de recensent voor het besproken werk. Wat het laatste betreft is onderscheid gemaakt tussen overwegend positieve, overwegend negatieve en gemengde/onduidelijke besprekingen. In een aantal gevallen viel moeilijk te bepalen of een werk 'overwegend positief' dan wel 'overwegend negatief' door de recensent werd beoordeeld. Deze recensies zijn ondergebracht in de categorie 'gemengd/onduidelijk'. Een steekproef uit de recensies is, onafhankelijk van mijn registratie, door twee andere beoordelaars geclassificeerd. Naar aanleiding hiervan is een interbeoordelaars-betrouwbaarheidstest uitgevoerd. De mate van overeenstemming is berekend via Cohens kappa, die voldoende groot (0.90) bleek te zijn. Tenslotte is geregistreerd in welk type periodiek de recensie is verschenen: de Nederlandse landelijke pers, de Nederlandse regionale pers, de Vlaamse pers en (Nederlandse en Vlaamse) literaire tijdschriften.

Voor de inventarisatie van dag- en weekbladrecensies is gebruik gemaakt van de knipselcollecties van het Nederlands Letterkundig Museum en Documentatiecentrum (NLMD) en het Nederlands Bibliotheek en Lektuur Centrum (NBLC), de secundaire bibliografieën in het *KL* en het archief van uitgeverij De Bezige Bij. Recensies in literaire tijdschriften zijn geïnventariseerd met behulp van het *KL* en de *BNTL*. In verband met ontbrekende gegevens bij sommige recensies, zijn in een aantal gevallen ook de betreffende afleveringen van afzonderlijke periodieken geraadpleegd. Ten aanzien van het recensiebestand dient te worden aangetekend, dat het voor wat betreft de dag- en weekbladrecensies zonder twijfel incompleet is. Het bestand van periodieken dat door het *NLMD* en het *NBLC* ten behoeve van hun knipselcollecties min of meer systematisch is bijgehouden, omvat niet alle Nederlandse dag- en weekbladen⁶ en slechts een beperkt aantal Vlaamse bladen, terwijl de bibliografische overzichten in het *KL* een selectie uit de secundaire literatuur behelzen. De verzameling recensies is echter dermate omvangrijk, dat zij een betrouwbaar beeld kan opleveren van de ontwikkeling van de literair-kritische belangstelling en waardering voor het werk van de casus-auteurs.

– *Essays*

Behalve recensies, zijn ook de essays over het werk van de betrokken auteurs geïnventariseerd. Van elk essay zijn het onderwerp, de auteur, de plaats en het tijdstip van verschijning geregistreerd. Voor de inventarisatie van de essays zijn het *KL* en de *BNTL* geraadpleegd.

– *Interviews*

Ten vierde is een bestand aangelegd van de interviews die met de casus-

6 Cf. Hoofdstuk III, paragraaf 2.1.

auteurs zijn gepubliceerd in dag- en weekbladen, literaire tijdschriften en interviewbundels. Met betrekking tot elk interview zijn de naam van de interviewer, de naam van de periodiek of de titel van de bundel waarin het interview is verschenen, het tijdstip van verschijning en het onderwerp geregistreerd. Hierbij is gebruik gemaakt van het *KL*, de *BNTL* en de knipselcollecties van het NLMD en het NBLC. Voor wat betreft de volledigheid van het interviewbestand geldt ten aanzien van interviews verschenen in dag- en weekbladen dezelfde kanttekening als bij het recensiebestand.

– *Literaire prijzen en subsidies*

Verder is nagegaan of de auteurs literaire prijzen en beurzen of andere vormen van subsidie voor hun werk hebben ontvangen. Hiertoe zijn de catalogus *Nederlandse literaire prijzen 1880-1985*, het *KL*, de knipselarchieven van het NLMD en het NBLC en de jaarverslagen van het Fonds voor de Letteren en de Raad voor de Kunst geraadpleegd.

– *Biografische gegevens en literaire nevenfuncties*

Voor de verzameling van een aantal biografische gegevens is gebruik gemaakt van het bestand van interviews met de auteurs en het *KL*. Bij de inventarisatie van de literaire nevenfuncties en de beschouwende bijdragen van auteurs aan dag- en weekbladen is te werk gegaan op de in Hoofdstuk IV (paragraaf 2) beschreven wijze.

Tenslotte is zowel ten behoeve van de case-studies als voor paragraaf 3 een bestand aangelegd van de literatuuroverzichten en artikelen over ontwikkelingen in de Nederlandse literatuur die gedurende de onderzoeksperiode zijn verschenen. Voor elk van deze publikaties is nagegaan of en op welke wijze naar het werk van de casus-auteurs wordt verwezen.

3 Ontwikkelingen in de literaire constellatie in de jaren '70

Zoals aangegeven, ziet elk van de drie casus-auteurs de literair-kritische bejegening van zijn werk in de loop van de zeventiger jaren sterk veranderen. Mijns inziens moeten de individuele lotgevallen van (deze) schrijvers in samenhang worden gezien met de (eveneens veranderende) ruimere literaire context waarbinnen zij zich afspelen. Voorafgaand aan de case-studies wil ik daarom aan deze context de nodige aandacht besteden. Ik zal me daarbij richten op een tweetal ontwikkelingen waardoor de Nederlandse literaire constellatie in de jaren zeventig ingrijpend verandert en die derhalve relevant lijken voor een beter begrip van de literair-kritische receptie van het werk van individuele auteurs: de entree van een nieuwe generatie schrijvers en de min of meer gelijktijdige opkomst van een nieuwe literair-kritische garde. Gedurende de zeventiger jaren krijgt, vergeleken met het voorgaande en het daaropvolgende decennium, een groot aantal nieuwkomers de gelegenheid om zich te manifesteren als criticus en voltrekt zich in de Nederlandse kritiek in

hoog tempo een 'wisseling van de wacht'. Een en ander is in belangrijke mate te danken aan de sterke uitbreiding van de plaatsruimte voor literatuur in kranten en tijdschriften in de onderhavige periode.⁷ Deze ontwikkeling kan op zijn beurt niet los worden gezien van de explosieve aanwas van het aantal hoger (ook literair) geschoolden sinds de jaren zestig en de daaraan gerelateerde groei van het in literatuur geïnteresseerde publiek.

3.1 De entree van een nieuwe schrijversgeneratie

Ten tijde van het debuut van de casus-auteurs halverwege de jaren zestig, staan schrijvers als Wolkers, Mulisch, Hermans en Reve, die zich ook publiekelijk manifesteren en met hun literatuur en publieke optreden zekere taboes doorbreken, in het middelpunt van de literair-kritische en de publieke belangstelling. Daarnaast is er, mede onder invloed van ontwikkelingen in de buitenlandse literatuur, sprake van een relatief grote aandacht voor vernieuwingen op literair gebied. Dit wil niet zeggen dat de Nederlandse literaire productie zich in deze jaren zou kenmerken door pogingen om te breken met bestaande literaire vormen. In feite houdt maar een handjevol auteurs zich hiermee bezig. Maar wèl kan staande worden gehouden dat in het literaire debat experimenten een belangrijk issue vormen,⁸ waarbij onder meer het tijdschrift *Raster* een voortrekkersrol vervult. Omstreeks het eind van de jaren zestig begint daar verandering in te komen.

In het decennium dat volgt, maakt een groot aantal nieuwe schrijvers, van wie de meesten tussen 1940 en 1950 zijn geboren, zijn opwachting in de Nederlandse literaire wereld.⁹ Als alle nieuwkomers zien deze auteurs zich voor de taak gesteld om naam te maken, dat wil zeggen de erkenning te verkrijgen dat zij verschillen van degenen met wie ze wedijveren om een prominente positie in de literaire hiërarchie: min of meer gevestigde collega's en andere nieuwkomers. Met het oog hierop behoeft het geen verwondering te wekken dat hun entree niet geruisloos verloopt, maar onder meer gepaard gaat met aanvallen op de gevestigde literaire orde,¹⁰ de oprichting van nieuwe literaire

7 Waar voorheen werd volstaan met een letterkundige kroniek of hoogstens een literaire pagina per week, gaan dan steeds meer dag- en weekbladen er toe over om met een aantal pagina's literaire berichtgeving en opinievorming te verschijnen. Baanbrekend in dit opzicht zijn *NRC Handelsblad* en *Vrij Nederland* die respectievelijk in 1970 en 1972 met een speciaal supplement komen (Cultureel supplement en Boekenbijlage), hetgeen al snel navolging krijgt van andere bladen (o.m. *De Volkskrant*, *Trouw* en *Het Parool*). Cf. Goedegebuure (1993: 849vv).

8 Dit komt o.m. tot uitdrukking in *Literair Lustrum 2. Een overzicht van vijf jaar Nederlandse literatuur 1966-1971*, met name in de overzichtsartikelen van Paul de Wispelaere en J.J. Oversteegen, alsmede in de keuze van de in de afdeling *Profielen* behandelde auteurs.

9 Zie Bijlage V.

10 Zoals Bourdieu (1977) betoogt, hebben nieuwkomers in eerste instantie belang bij discontinuïteit, onbestendigheid en revolutie. Dit in tegenstelling tot de gevestigden, voor wie de wereld is zoals ze wezen moet aangezien zij de toon aangeven, en die daarom continuïteit, stabiliteit en reproductie voorstaan.

tijdschriften en met polemieken en allianties tussen beginnende literatoren. Het aangaan van een verbond met literaire leeftijdgenoten, waarbij men expliciet waardering uit voor elkaars werk en zich afzet tegen het werk van al dan niet gevestigde buitenstaanders, vormt een belangrijke strategie voor beginnende auteurs om zich te onderscheiden van de grote, min of meer anonieme massa van nieuwkomers en een positie binnen de literaire wereld te veroveren. Een dergelijk gezamenlijk optreden verleent auteurs een identiteit en trekt eerder de aandacht dan individuele verrichtingen.¹¹ Een en ander doet zich overigens vooral op prozagebied voor. Weliswaar vragen ook diverse dichters op polemische wijze aandacht voor hun werk,¹² maar op het terrein van de poëzie is in de jaren zeventig geen sprake van groepsvorming door nieuwkomers.¹³ Er verschijnen geen programmatische uiteenzettingen van een collectief van dichters en er worden evenmin bloemlezingen uitgebracht, die beogen een aantal dichters als nieuwe stroming te lanceren.¹⁴

Een deel van de nieuwe prozaschrijvers manifesteert zich in het begin van de jaren zeventig in bestaande literaire tijdschriften – met name in *Maatstaf* en *Hollands Maandblad* –, maar omstreeks 1970 vormt vooral het tijdschrift *Soma* een podium voor de nieuwe schrijversgeneratie. Dit blad is in 1969 opgericht door een drietal jonge literatoren,¹⁵ omdat, aldus het redactioneel in het eerste nummer, ‘de maatschappelijke veranderingen in de 60er jaren aan de bestaande tijdschriften voorbij zijn gegaan’. De redactie wil het blad breeduit open stellen voor beginnende auteurs en beoogt literatuur het aureool van zwaarwichtigheid te ontnemen door leesbare stukken te publiceren. In 1970

11 Een voorbeeld hiervan leveren de ‘Vijftigers’ (zie De Jager 1992) en, in een meer recent verleden, de ‘Maximalen’. Het verschijnsel dat sommige nieuwkomers zich gedurende een bepaalde periode meer of minder nadrukkelijk als groep manifesteren, betekent niet dat hierbinnen geen concurrentie zou bestaan. Groepsgegoten vormen in zekere zin zelfs elkaars grootste concurrenten – er kan er maar één tot ‘keizer’ van een stroming worden gekroond – en in die strijd is het zaak om een eigen, individuele reputatie op te bouwen. Uiteindelijk vormt deze het ultieme doel in een wereld waar alles draait om distinctie. Het is dan ook veelzeggend dat wanneer men als collectief naam heeft gemaakt, de groep uiteen pleegt te vallen en de voormalige leden gaan benadrukken dat de onderlinge verschillen veel wezenlijker zijn dan de aanvankelijk beklemtoonde verwantschap.

12 Zie onder meer Komrij (1972) en Hamelink (1978).

13 Ook het nieuwe tijdschrift *Gedicht* dat in 1974 het licht ziet, is geen initiatief van een of meer beginnende dichters, maar van ‘Vijftiger’ Remco Campert, die, tot de opheffing van het blad in 1976, optreedt als enig redacteur. Hoewel in het blad de nodige ruimte voor de nieuwe generatie is gereserveerd, vormt het geen verzamelplaats voor jonge dichters of een nieuwe poëtische beweging. Het blad bevat in zijn korte periode van bestaan, naast werk van jonge dichters (die doorgaans ook in andere bladen publiceren), een groot aantal bijdragen van ‘Vijftigers’ en ‘Zestigters’ en veel bijdragen over ‘uitheemse’ poëzie.

14 Anders dan in Vlaanderen, waar zich omstreeks 1970 een aantal jonge dichters (o.m. Herman de Coninck, Patricia Lasoen, Luk Wenseleers) presenteert onder de vlag van het ‘Nieuw-realisme’ in de tijdschriften *Kreatief* en *Yang*.

15 Dirk Ayelt Kooiman, Thomas Grafdijk en Remco Heite.

profilieren enkele medewerkers van *Soma*¹⁶ zich met het *Manifest voor de jaren zeventig*, dat een vergelijkbare strekking heeft. Naast een uiteenzetting over de economische positie van de schrijver, bevat het *Manifest* een aanval op een aantal auteurs uit de zestiger jaren. De opstellers richten zich met name tegen het 'Hoornik-concern' en de 'nieuwe wartaal', waarmee respectievelijk wordt bedoeld op de auteurs Bernlef en Schippers en het 'experimentele' proza van met het tijdschrift *Raster* geassocieerde schrijvers. Zelf staan zij 'leesbare teksten' voor, uitgaande van de 'marktwaarde van het boek'. Het feit dat het *Manifest* binnen de literaire wereld vrijwel uitsluitend negatieve reacties oproept,¹⁷ neemt niet weg dat het als distinctiemiddel wel degelijk effectief is en dat het pleidooi voor 'leesbare teksten' in het begin van de jaren zeventig succesvol lijkt. Een aanzienlijk aantal jonge auteurs publiceert zogenoemd 'realistisch' of 'anekdotisch' proza en ontmoet daarbij ruime belangstelling van zowel publiek als kritiek. Het 'experiment', dat in de tweede helft van de jaren zestig in het literaire debat veel aandacht krijgt en in 1970 nog een programmatische discussie oplevert,¹⁸ wordt nadien in snel tempo naar een marginale positie op de literaire agenda verwezen. In 1972 raken 'experimenterende' Nederlandse schrijvers bovendien hun voornaamste platform kwijt, wanneer de uitgave van het tijdschrift *Raster* wegens gebrek aan abonnees wordt gestaakt.

Het zijn echter niet alleen de nieuwe zogenaamde 'realistische' schrijvers, die in de loop van de jaren zeventig de aandacht van de kritiek voor een belangrijk deel weten op te eisen en aldus onder meer¹⁹ de 'experimentele' literatuur naar de achtergrond lijken te verdringen. Begin 1974 verschijnt het eerste nummer van *De Revisor*. De redactie,²⁰ die voor het merendeel uit voormalige medewerkers van het inmiddels opgeheven *Soma* bestaat,²¹ introduceert *De Revisor* als een voortzetting van eerstgenoemd tijdschrift. Volgens de redactionele inleiding is het niet de bedoeling om in het blad a priori een nieuwe mentaliteit, stroming of beweging te presenteren. De redactie geeft te ken-

16 Hans Plomp, Peter Andriessse, George Kool en Heere Heeresma.

17 Ook twee redacteuren van *Soma* (Kooiman en Grafdijk) kraken het manifest in een paginagroot artikel in *Vrij Nederland*.

18 Ten Berge e.a. (1970).

19 Volgens Van Deel (1986: 90-91) wordt bijvoorbeeld ook het werk van een aantal oudere schrijvers in het begin van jaren zeventig in de schaduw gesteld door het 'magere realisme van Hans Plomp c.s.' Tot deze 'veronachtzaamden' rekent hij (de door hemzelf bepaald niet veronachtzaamde) Willem Brakman, Gerrit Krol, Henk Romijn Meijer, Willem van Toorn, F. Springer, Anton Koolhaas, Willem G. van Maanen, A. Alberts en Alfred Kossmann.

20 Dirk Ayelt Kooiman (ex-redacteur van *Soma*), Tom van Deel, Paul Beers, Jan Donkers (voormalige medewerkers van *Soma*) en Peter Verstegen.

21 Hoewel *Soma* zich in een verhoudingsgewijs grote lezersschare kan verheugen (op een gegeven moment rond de 5000 abonnees), houdt het blad op verzoek van uitgever Johan Polak in 1972 op te bestaan. De redactie wordt gevraagd zich te bezinnen op een formule voor een nieuw tijdschrift, dat meer de signatuur heeft van Athenaeum, Polak & Van Gennep. Bron: De Moor (1980: 317-318).

nen dat zij levendigheid en afwisseling nastreeft en relatief veel ruimte voor essayistiek en boekbesprekingen zal reserveren. *De Revisor* ontwikkelt zich in korte tijd tot een toonaangevend tijdschrift, dat naar de literaire *communis opinio* een geheel eigen plaats in de Nederlandse literatuur inneemt. Dit oordeel wordt met name ingegeven door het veronderstelde specifieke karakter van het verhalend proza dat de medewerkers van *De Revisor* publiceren.²² In eerste instantie lijkt *De Revisor* vooral een podium op te leveren voor beginnende prozaschrijvers, maar al spoedig ontpopt het blad zich ook tot een belangrijk publikatiekanaal voor verscheidene dichters²³ en voor een aantal auteurs die reeds in de eerste helft van de jaren zestig hun loopbaan hebben aangevangen.²⁴ De laatstgenoemde schrijvers zien de literair-kritische belangstelling en waardering voor hun werk in de tweede helft van de zeventiger jaren sterk toenemen. De jonge prozaschrijvers die zich in *De Revisor* manifesteren, kunnen zich als veronderstelde nieuwe stroming al snel in de warme belangstelling van kritiek en pers verheugen. Anders dan in het geval van de 'realisten van zeventig', zijn het hier niet de schrijvers zelf die zich als nieuwe beweging presenteren. Hoewel zij enerzijds via poëtische uitspraken en negatieve uitlatingen over het werk van representanten van andere vermeende richtingen het groepsbeeld bevestigen, verzetten ze zich anderzijds tegen het door kritiek en pers gelanceerde etiket 'Revisor-proza' en de daarmee verbonden karakterisering van hun werk als 'academistisch'. Aangezien de betrokkenen op dat moment als groep, gewild of ongewild, reeds naam hebben gemaakt, ligt het ook in de lijn dat ze de aandacht trachten te verleggen naar de onderlinge verschillen en de persoonlijke kwaliteiten van hun werk.²⁵ Ook de individuele boekpublicaties van de jonge *Revisor*-medewerkers ontvangen veel en overwegend positieve aandacht in de dag- en weekbladkritiek.²⁶ Wat het laatste betreft onderscheiden zij zich van de zogenaamde 'realistische vertellers' die zich in de jaren '70 hebben aangediend. Een aantal markante uit-

22 Hun werk zou het midden houden tussen de 'realistische' literatuur enerzijds, en de 'experimentele' literatuur anderszijds. Deze opvatting vindt men, behalve door met *De Revisor* geassocieerde auteurs, onder meer verwoord in De Rover (1982: 10-14), Schouten (1986: 17-21) en Anbeek (1990: 236-238).

23 O.m. Tom van Deel, Jan Kuijper, Willem Jan Otten, Ad Zuiderent, Rutger Kopland, Gerrit Krol en Willem van Toorn.

24 O.m. Willem van Toorn en (vooral) Willem Brakman en Gerrit Krol.

25 Cf. noot 11. Vanuit een concurrentieperspectief is het eveneens verklaarbaar, dat het veelbesproken 'Revisor-proza' in de tweede helft van de zeventiger jaren meermalen onder vuur wordt genomen. Het zijn o.m. Jeroen Brouwers (1977), tot dan toe overigens zelf medewerker van *De Revisor*, en Maarten 't Hart, op dat moment de meest populaire vertegenwoordiger van het 'realistische' proza, die zich negatief uitlaten over het 'koele computerproza' van (een aantal van) de rond *De Revisor* verzamelde auteurs ('t Hart 1983: 183).

26 Het betreft Dirk Ayelt Kooiman, Doeschka Meijnsing, Nicolaas Matsier, (en enige tijd later ook) Frans Kellendonk, Patricio Canaponi en Hedda Martens. Hetzelfde geldt voor enkele andere jonge auteurs, die weliswaar weinig of geen binding met *De Revisor* hebben, maar wier proza verwant wordt geacht aan dat van de *Revisor*-medewerkers, te weten Oek de Jong en Leon de Winter.

zonderingen daargelaten,²⁷ toont de kritiek zich sterk verdeeld in haar waardering voor het werk van laatstgenoemde auteurs en in de tweede helft van de jaren zeventig worden hun publikaties veelvuldig in negatieve zin besproken.²⁸ Een aantal van de betrokkenen komt in deze periode bovendien bij minder gerenommeerde uitgeverijen terecht of publiceert in het geheel niet meer.²⁹

Een en ander laat echter onverlet dat het werk van de 'realistische' nieuwkomers, evenals dat van andere nieuwe schrijvers, gedurende de jaren zeventig de aandacht van de literatuurkritiek tot op grote hoogte in beslag neemt. Van de recensies die in 1975 met betrekking tot oorspronkelijk Nederlandstalige proza- en poëzietitels in dag- en weekbladen verschijnen, heeft circa een derde betrekking op werk van schrijvers die omstreeks 1970 of later hun boekdebuut hebben gemaakt.³⁰ Het recensiebestand over 1978 bestaat voor de helft uit besprekingen van titels van deze lichte auteurs.³¹ Ook in de talrijke literaire overzichten die in de jaren zeventig in de vorm van bloemlezingen of essays het licht zien³² en in de diverse debatten die in de loop van het decennium worden gevoerd, neemt het werk van de jongste lichte schrijvers een prominente plaats in.

3.2 De opkomst van een nieuwe literair-kritische garde

Deze grote belangstelling voor de nieuwe schrijvers die zich in de jaren zeventig aandienen, kan naar mijn mening niet los worden gezien van de wisseling van de wacht die zich terzelfdertijd in de Nederlandse literatuurkritiek voltrekt. In de loop van het decennium maakt een groot aantal nieuwe critici

27 Bedoeld worden Maarten 't Hart, Maarten Biesheuvel en (de op latere leeftijd gedebuteerde) F.B. Hotz, die overigens niet uit *Soma* voortkomen, maar uit *Maatstaf* ('t Hart, Hotz) en *Hollands Maandblad* (Biesheuvel).

28 Wellicht is dit mede te wijten aan de weinig geavanceerde wijze waarop de betreffende auteurs op de eigen bezigheden plegen te reflecteren. Cf. Hoofdstuk IV, paragraaf 4. De negatieve wijze waarop criticus en neerlandicus Frans de Rover (1982: 6-7) zich over het werk ('een genre dat tenslotte niet anders dan triviale parodie genoemd kan worden'), respectievelijk de poëtische opvattingen van de betreffende schrijvers uitlaat, illustreert mijns inziens dat de waardering van literatuurbeschouwers voor literaire werken zeer nauw verbonden is met de wijze waarop de betrokken schrijvers zelf hun werk presenteren: 'Het meest onthullend, misschien zelfs 'ontmaskerend' voor deze auteurs is echter hun literatuuropvatting. Getuige poëtische uitspraken hebben zij uiterst simpele ideeën over rol en functie van literatuur, zowel wat betreft hun positie als schrijver ten opzichte van de maatschappij als ten opzichte van de literaire traditie'.

29 Brouwers pamflet *De Nieuwe Revisor* (1979), waarin het 'onvolwassen', 'risicoloze', 'infantiele' 'schooljongensgeschrijf' van de 'vertellers van zeventig' in de persoon van Guus Luijters op de korrel wordt genomen, heeft dan ook veel weg van een kanonschot op een dode mug.

30 Bron: KUB-recensiebestand 1975-1980 (cf. Hoofdstuk III, noot 37).

31 Zie Hoofdstuk III, paragraaf 2.1.

32 Zie o.a. Meijer (1973), Peeters en Kaal (1975), Goedegebuure (1976b), Brokken (1977), Nuis (1977 en 1979), Diepstraten en Kuyper (1978), Beekman (1978), Mertens (1979), Peeters (1979b), De Rover (1979), Van Dijk (1979) en De Moor (1980b).

voor kortere of langere tijd zijn opwachting in Nederlandse kranten en tijdschriften. De meesten van hen zijn eveneens na 1940 geboren en een aanzienlijk deel is tevens actief als schrijver of dichter. Wat het laatste betreft onderscheidt de nieuwe kritische garde zich niet van de oude. Wel hebben de nieuwkomers, anders dan hun voorgangers, in veel gevallen een gespecialiseerde opleiding - neerlandistiek en/of literatuurwetenschap - genoten en blijken ze hun literair-kritische activiteiten vaak te combineren met een functie in het hoger onderwijs op het terrein van de letteren. Enerzijds nemen zij de plaats in van oudere collega's die in de zeventiger jaren hun werkzaamheden als recensent (van bepaalde bladen) beëindigen of op een minder reguliere basis voortzetten.³³ Anderzijds krijgen ze, zoals gezegd, de gelegenheid om zich als criticus te manifesteren doordat de plaatsruimte voor literatuur, met name binnen de landelijke pers, in deze periode aanmerkelijk wordt uitgebreid.

Niettegenstaande het kortstondige of incidentele karakter van de beschouwende activiteiten van veel nieuwkomers, gaat in de loop van de jaren zeventig een nieuwe garde critici het literair-kritische toneel in Nederland domineren. In 1975 tekenen zij voor circa 45 procent van de recensies die in de Nederlandse pers aan oorspronkelijk Nederlandstalig(e) poëzie en verhalend proza worden gewijd. Binnen de landelijke en de regionale pers leveren ze in dat jaar respectievelijk 60 en 37 procent van de besprekingen.³⁴ Het recensiebestand over 1978³⁵ bestaat voor 60 procent uit besprekingen van critici die omstreeks 1970 of later hun entree als dag- of weekbladrecensent hebben gemaakt. Met name in de landelijke pers hebben nieuwkomers duidelijk de overhand gekregen. Daar nemen ze dan meer dan 70 procent van de recensies voor hun rekening, terwijl in de regionale dagbladpers ruim de helft van de besprekingen door hen wordt geschreven.

33 O.m. Cees Buddingh (1918, *Algemeen Dagblad; Het Parool*), Ben Stroman (1902, *Algemeen Handelsblad*), Gerrit Krol (1934, *Algemeen Handelsblad*), Helma Wolf-Catz (1900, *Amersfoortse Courant*), Jos Panhuijsen (1900, *Het Binnenbof*), H. van Overveld (*Brabants Nieuwsblad*), C.J. Kelk (1901, *De groene Amsterdammer*), Maurits Mok (1907, *Haagsche Courant/Rotterdams Nieuwsblad*), Rico Bulthuis (1911, *Haagsche Courant/Rotterdams Nieuwsblad*), J. Polak-Siliava (*Haarlems Dagblad*), Anne Wadman (*Leeuwarder Courant*), Clara Eggink (1906, *Leids Dagblad*), Klaas de Wit (1932, *Nieuwsblad van het Noorden*), Harry van Santvoort (1921, *Nieuwe Linie*), Riekus Waskowsky (1932, *Nieuwsblad van het Noorden; NRC*), Johan van der Woude (1906, *Nieuwsblad van het Noorden*), J.W. Oerlemans (1926, *NRC*), Peter van Eeten (*NRC*), G.W. Huygens (1912, *NRC*), Adriaan van der Veen (1916, *NRC*), Adriaan Morriën (1912, *Het Parool*), Max Nord (1916, *Het Parool*), Jacques den Haan (1908, *Het Parool*), Maud Cossaar (*De Telegraaf*), Willem Brandt (1905, *De Telegraaf*), J. van Doorne (*Trouw*), Cornelis Rijnsdorp (1894, *Trouw*), Willem G. van Maanen (1920, *Utrechts Nieuwsblad*), Peter Berger (1936, *Het Vaderland*), Margaretha Ferguson (1920, *Het Vaderland*), Paul de Wispelaere (1927, *Het Vaderland*), Hans Berghuis (1924, *de Volkskrant*), Gabriël Smit (1910, *de Volkskrant*), Kees Fens (1929, *de Volkskrant; De Tijd*), Fons Sarneel (1935, *Vrij Nederland; NRC/de Volkskrant*), Richter Roegholt (1925, *Het Vrije Volk*).

34 Bron: *KUB-recensiebestand 1975-1980* (cf. Hoofdstuk III, noot 37).

35 Zie Hoofdstuk III, paragraaf 2.1.

De sterke preoccupatie van de dag- en weekbladkritiek met verhalend proza verhuult enigszins dat deze wisseling van de wacht primair de kritiek op dit gebied betreft. Op het terrein van de poëzie verloopt de opmars van een nieuwe lichterij critici wat langzamer. In 1975 nemen nieuwkomers al meer dan de helft van de prozarecensies voor hun rekening tegenover slechts 35 procent van de poëziebeprekingen. De uitbreiding van de plaatsruimte voor literatuur in de Nederlandse pers is een ontwikkeling waarvan voornamelijk de prozakritiek profiteert³⁶ en het is dan ook eerst en vooral dit terrein waarop nieuwelingen gedurende de zeventiger jaren de kans krijgen om zich als criticus te doen gelden.³⁷ Weliswaar dient zich in deze periode ook een aantal nieuwe poëzierecensenten in de dag- en weekbladpers aan,³⁸ maar tot ver in de jaren zeventig blijft de relatief kleinschalige Nederlandse poëziekritiek voor een belangrijk deel het domein van een (iets) oudere generatie critici.³⁹ Het is pas aan de vooravond van de jaren tachtig dat zich ook in de poëziekolommen van Nederlandse kranten en tijdschriften een onmiskenbare wisseling van de wacht aftekent.⁴⁰ In 1978 wordt zowel op poëzie- als prozagebied 60

36 Cf. Hoofdstuk III, paragraaf 5.

37 Gerangschikt in chronologische volgorde per periodiek, manifesteren zich vanaf het eind van de jaren zestig onder meer de volgende critici als (reguliere) prozarecensent in de Nederlandse pers: *Algemeen Dagblad*: J. Huisman, Rob Schouten (1954); *Het Binnenbof*: Jan Verstappen; *Brabants Nieuwsblad*: A. Buckens; *Elsevier*: Carel Peeters (1944); *De Groene Amsterdammer*: Jacq Firmin Vogelaar (1944), Anthony Mertens (1946), Cyrille Offermans (1945); *Haagsche Courant/Rotterdams Nieuwsblad*: Wim Hazeu (1940); *Haarlems Dagblad*: Wim Vogel, Diny Schouten (1947); *Leids Dagblad*: Rob Vooren; *Nieuwe Linie*: Jan van der Vegt (1935), Hannemieke Postma (1943); *Nieuwsblad van het Noorden*: Everhard Huizing; *NRC Handelsblad*: Igor Sitniakowsky (1945), Martin Hartkamp (1943), Reinjan Mulder (1949), Hannemieke Postma (1943); Maarten 't Hart (1944), Wiel Kusters (1947), Marjolein Pouw; *Het Parool*: Guus Luijters (1943), Wim Sanders (1954), Murk Salverda (1945), Robert Anker (1956); *De Stem*: Johan Diepstraten (1951); *De Telegraaf*: Igor Sitniakowsky (1945); *Trouw*: Ad Zuiderent (1944), Tom van Deel (1945); *Utrechts Nieuwsblad*: Adriaan van Nimwegen (1947); *de Volkskrant*: Jan Geurt Gaarlandt, Pierre Spanninks, Willem Kuipers, August Hans den Boef (1949), Jaap Goedegebuure (1947); *Het Vrije Volk*: Frank van Dijk (1953); *Vrij Nederland*: Gerrit Komrij (1944), Carel Peeters (1944), Jan Geurt Gaarlandt, Hans Vervoort (1939), Jacques Kruihof (1947), Maarten 't Hart (1944), Doeschka Meijising (1947), Frans de Rover (1946), Herman Verhaar (1944); *De Waarheid*: Graa Boomsma (1953). De bovengenoemde recensenten hebben zich deels al voor hun entree in de dag- en weekbladpers als literatuurbeschouwer in literaire tijdschriften gemanifesteerd. Wam de Moor (1936), die in 1969 Kees Fens als vaste recensent van *De Tijd* opvolgt, publiceert al sinds de eerste helft van de zestiger jaren regelmatig kritieken in de dag- en weekbladpers (vanaf 1964 in *De Gelderlander*). Dit geldt ook voor Aad Nuis (1933), die, nadat hij zijn literair-kritische activiteiten een aantal jaren onderbroken heeft, vanaf 1975 de prozarubriek van de *Haagse Post* voor zijn rekening neemt.

38 O.m. Martin van Dijk (*Algemeen Dagblad*), Jan van der Vegt (1935, *Nieuwe Linie* en *NRC*), Sjoerd Kuyper (1953, *Nieuwe Linie*), Karel Soudijn (1944, *NRC*), Anton Korteweg (1944, *Het Parool*), André Mathijse (*Het Vaderland*).

39 J. Bernlef (1937, *Haagse Post*), Jaap Joppe (*Haagsche Courant/Rotterdams Nieuwsblad*), Rudi Boltendal (1924, *Leeuwarder Courant*), K.L. Poll (1927, *NRC*), Hans Warren (1921, *Provinciale Zeeuwsche Courant*), R.L.K. Fokkema (1938, *Trouw*), Wam de Moor (1936, *De Tijd*), P.H. Dubois (1917, *Het Vaderland*), Kees Fens (1929, *de Volkskrant*), Rein Bloem (1932, *Vrij Nederland*).

40 Met de regelmatige publikatie van poëziekritieken door o.m. Peter Nijmeijer (1947, *de Volks-*

procent van de dag- en weekbladrecensies door nieuwe critici geleverd. In de landelijke pers tekent de nieuwe garde dan voor 65 procent van de poëzierecensies en voor 75 procent van de prozarecensies.⁴¹

Evenals de auteurs die in de jaren zeventig hun entree maken, zien de nieuwe critici zich voor de opgave geplaatst om zich van gevestigde collega's en andere nieuwkomers te onderscheiden en een positie van betekenis binnen de kritiek te verwerven. Ook zij profileren zich in een aantal gevallen door hun onvrede te uiten met het literaire klimaat en in polemieken te treden met collega-literatoren. Hoewel daarbij gevestigde namen zeker niet worden geschuwd,⁴² richten de pijlen van deze critici zich vaak niet zozeer op de literaire bovenlaag als wel op de 'mindere goden', *i.e.* andere nieuwkomers of oudere auteurs en critici wier positie in de zeventiger jaren (nog) minder hecht verankerd is.

In de eerste helft van de jaren zeventig doen onder meer Luijters in *Het Parool*, Vogelaar in de *Groene Amsterdammer*, Peeters in *Elsevier*⁴³ en Komrij in *Vrij Nederland*⁴⁴ zich op deze wijze als criticus gelden. Nuis profileert zich bij zijn come-back in de Nederlandse kritiek met een somber stuk over 'de grote stilstand' in de Nederlandse letteren die in tien jaar tijd geen inhoudelijke vernieuwing of nieuwe stijl te zien zouden geven.⁴⁵ In de tweede helft van de zeventiger jaren manifesteren Goedegebuure en Verhaar zich met een serie artikelen in het door hen geredigeerde tijdschrift *Tirade*, waarin zij de Nederlandse literatuur(beschouwing) kraken. Eerstgenoemde roert zich daarnaast in *Hollands Diep* met een aantal polemische stukken, waaronder een aanklacht tegen 'het jonge, doodvermoeide Nederlandse proza'.⁴⁶ Rond diezelfde tijd

krant), Boudewijn Büch (1948, *Het Parool*), Graa Boomsma (1953, *De Waarheid*) en Wiel Kusters (1947, *De Groene Amsterdammer* en *NRC Handelsblad*). Dit 'jeugdige' gezelschap van (regelmatige) poëziebesprekers wordt begin jaren '80 verder uitgebreid met Ad Zuiderent (1944, *De Tijd*), Huub Beurskens (1950, *De Groene Amsterdammer*), Rob Schouten (1954, *Maatstaf en Vrij Nederland*), Jaap Goedegebuure (1947, *Haagse Post*) en Peter Zonderland (1947, *de Volkskrant*).

41 De nieuwe literair-kritische garde van de jaren zeventig is overigens ook gezichtsbepalend voor de Nederlandse dag- en weekbladkritiek van het daaropvolgende decennium. Weliswaar dienen zich in de loop van de tachtiger jaren de nodige nieuwe critici aan, maar van een 'wisseling van de wacht' zoals in de periode daarvoor is geen sprake. Het recensiebestand over 1991 (zie Hoofdstuk III, paragraaf 2.1) bestaat voor slechts 35 procent uit besprekingen van critici die korter dan 10 jaar geleden hun entree in de dag- en weekbladkritiek hebben gemaakt.

42 Zie bijvoorbeeld Goedegebuure (1976a) over 'de verloedering' van een aantal gerenommeerde reputaties in de Nederlandse literatuur (Hermans, Reve, Mulisch en Claus) en de negatieve uitspraken van Peeters (1976) over de vooraanstaande literatuurbeschouwers J.J. Oversteegen en Kees Fens.

43 Zie o.a. Peeters (1973), waarin zowel Luijters als Vogelaar het moeten ontgelden.

44 Cf. zijn kritiekenbundel uit 1974.

45 Nuis (1975). Niet lang daarna toont hij zich overigens aanmerkelijk minder somber. Cf. Nuis (1977 en 1979).

46 Goedegebuure (1976b).

eisen ook 't Hart met bijdragen aan diverse bladen,⁴⁷ Mertens in de *Groene Amsterdammer* en *Raster* en opnieuw Peeters op polemische wijze de aandacht als literatuurbeschouwer op. Laatstgenoemde, die dan inmiddels enige tijd als literair medewerker is verbonden aan *Vrij Nederland*, profileert zich in 1976 met het essay *Het avontuurlijk uitzicht*. Hierin neemt hij naast de benadering van de al genoemde 'merlinisten' de marxistisch georiënteerde literatuurkritiek (Vogelaar, Vollemans) op de korrel. Enkele jaren later doet Mertens van zich spreken⁴⁸ door van leer te trekken tegen het 'subjektivisme' in de Nederlandse literatuur van de jaren zeventig.⁴⁹

Sommige critici profileren zich (behalve) via hun polemische bijdragen tevens als protagonist van bepaalde nieuwe of 'ondergewaardeerde' schrijvers en stromingen. Zo ontpopt Peeters zich in de tweede helft van de jaren zeventig als beschermheer van het proza van zijn generatiegenoten onder de *Revisor*-medewerkers dat volgens hem 'de terugkeer van de intelligentie en eruditie in de literatuur' betekent.⁵⁰ Mertens geeft in deze periode blijk van grote waardering voor het werk van Louis Ferron⁵¹ en treedt samen met zijn collega-criticus van *De Waarheid* Boomsma in het krijt voor het 'veronachtzaamde' werk van 'experimentele' Nederlandse schrijvers, terwijl Goedegebuure zich opwerpt als pleitbezorger van het werk van de 'eenling' Jeroen Brouwers.⁵²

Andere nieuwe critici onderscheiden zich niet (zozeer) door te polemiseren met collega-literatoren, maar (vooral) door zich sterk te maken voor het werk van bepaalde schrijvers. Hoewel een enkeling van hen zich intensief gaat bezighouden met het werk van een hooggereputeerd auteur,⁵³ betreft ook de bijzondere bemoeienis van deze critici in de meeste gevallen werk van nieuwe schrijvers of werk van auteurs die al langer actief zijn, maar op dat moment niet tot de 'groten' van de Nederlandse literatuur worden gerekend. Hierbij speelt ongetwijfeld een rol dat het werk van een jonge of 'subtop'-auteur een criticus meer mogelijkheden biedt om zich te profileren. Voorbeelden hiervan leveren De Rover die een opvallende voorkeur aan de dag legt voor het werk van Jan Siebelink en Joyce & Co,⁵⁴ Vogel die zich sterk maakt voor het werk van Louis Ferron,⁵⁵ Van Deel die onder meer naam maakt via zijn literair-kritische inspanningen voor het werk van Gerrit Krol en Willem

47 O.a. *Hollands Diep*, *NRC Handelsblad* en *Vrij Nederland*.

48 Zie o.m. Komrij (1980).

49 Mertens (1979).

50 Peeters (1977 en 1979a). In *Vrij Nederland* worden vrijwel al hun boekpublicaties door hem van uitgebreide, lovende besprekingen voorzien. Verder verschijnen van zijn hand een bloemlezing met verhalen van de betrokken auteurs alsmede een essaybundel over hun werk. (Peeters 1979b en 1984).

51 Cf. Klautz (1990).

52 Getuige onder meer Goedegebuure (1977, 1980 en 1982a).

53 Zoals De Rover met het werk van Harry Mulisch.

54 Zie o.m. De Rover (1977, 1979, 1980 en 1982).

55 Cf. Klautz (1990).

Brakman⁵⁶ en De Moor die zich in *De Tijd* doet kennen als een groot liefhebber van het werk van Maarten 't Hart en Anton Koolhaas.⁵⁷ Weliswaar kan een criticus zich ook via zijn bemoeienis met het werk van een hooggereputeerd auteur onderscheiden, maar hij is daarbij tot op grote hoogte gebonden aan wat in de loop van de tijd in brede kring als de geëigende benaderingswijze van dit werk is gaan gelden. Daar komt bij dat het buitengewoon moeilijk is om nog eer in te leggen met de kritische begeleiding van werk, waar zich al tientallen critici over hebben gebogen. Behalve dat dit een grote dosis creativiteit vereist, moet een criticus tevens concurreren met de 'lijfcritici' die zich reeds in een eerder stadium voor een werk hebben aangediend.

Het voorgaande betekent niet dat gevestigde grootheden in de literatuurkritiek van de jaren zeventig geen rol van betekenis meer spelen. Ook de nieuwe literair-kritische garde is min of meer gehouden om recent verschenen werk van gerenommeerde auteurs aan de orde te stellen en hoewel men zich daarover geregeld beklagt, blijkt men door de bank genomen weinig geneigd om zich aan deze verplichting te onttrekken. Auteurs als Hermans, Reve, Mulisch, Boon, Claus en Wolkers kunnen zich dus ook in deze periode in de warme, zij het vaak niet in de onverdeeld positieve belangstelling van de kritiek verheugen.⁵⁸

Het betekent wel dat hun minder gevestigde collega's alle zeilen moeten bijzetten om niet uit beeld te verdwijnen. De aandacht van degenen die zich in de jaren zeventig in kranten en tijdschriften (gaan) bezighouden met de beschouwing van hedendaagse Nederlandse literatuur, richt zich namelijk in het bijzonder op het werk van de nieuwe schrijvers die zich in dit decennium aandienen. Het is in de eerste plaats dit werk dat door critici wordt aangegrepen om zich te profileren en hun literatuurbeschouwelijke praktijk vorm en inhoud te geven, getuige onder meer de groeiende hoeveelheid besprekingen van de publikaties van de betrokken auteurs.⁵⁹

56 Zie Van Deel (1979 en 1980).

57 Zie De Moor (1980c, 1978a en 1978b).

58 Cf. Fens en Raat (1986).

59 Zie paragraaf 3.1.